

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 30, İstanbul 2023, 1-15

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVİSİYLE SHAKESPEARE'İN ROMEO VE JULIET TRAJEDİSİNİN TAHKİYE UNSURLARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Sacide Akcan

Araş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, (akcansacide@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-4013-0902 / Dr., Dicle University Department of Islamic History and Arts

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 06.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 17.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

Yayın Sezonu: Bahar

Atıf/Citation

Akcan, Sacide (2023), "Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisiyle Shakespeare'in Romeo ve Juliet Trajedisinin Tahkiye Unsurları Bakımından Karşılaştırılması", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 30, 1-15.

Akcan, Sacide (2023), "Comparison on Fuzuli's Mathnawi of Leyla and Mecnun and Shakespeare's Tragedy of Romeo and Juliet in Terms of Narration Elements", Journal of Ottoman Literature Studies, 30, 1-15.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisiyle Shakespeare'in Romeo ve Juliet Trajedisinin Tahkiye Unsurları Bakımından Karşılaştırılması

Özet

Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi ile Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* trajedisi, Doğu'nun ve Batı'nın trajik aşk öyküleri arasında en sevilen ve en çok bilinen öykülerdir. Eserlerin türleri ve yazılış amaçları farklı olmakla birlikte, olay örgüsü, karakterler, zaman ve mekân gibi tahkiye unsurları bakımından incelendiğinde iki eser arasında önemli benzerlik ve paralellikler olduğu görülmektedir. Aşkın başlangıcı, sosyokültürel baskılar ve engeller, ayrılık ve ölüm temalarının işlenişinde Fuzûlî ve Shakespeare'in sanatsal dehalari kadar ortak bir kaynaktan çıktığı anlaşılan güçlü bir kurgunun varlığı da öne çıkmaktadır. Doğu ve Batı edebiyatlarında çok çeşitli versiyonları bulunan Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet anlatıları arasındaki kurgu, tema, duygu ve söyleyişe dayalı güçlü benzerliklere daha önce Süleyman Tevfik, Âgâh Sırrı Levend, Ali Asgar Hikmet gibi yazarlar tarafından dikkat çekilmiş, ancak iki eserin kurgusu karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Bu çalışmada Doğu'da ve Batı'da aşkın sembolü haline gelen Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet hikâyeleri arasındaki açıklanmaya muhtaç benzerlikler, bu hikâyelerin en güzel versiyonları olan Fuzûlî'nin ve Shakespeare'in eserleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiş, neticede iki eserin kurgusu arasındaki benzerliklerin tesadüfle açıklanamayacak denli yoğun olduğu tespit edilmiştir. İki eser arasındaki ilişkiler, Doğu ve Batı edebiyatları arasındaki tarihsel bağlar ve farklı dönemlerde meydana gelen etkileşimlerle birlikte değerlendirildiğinde gerçekçi bir zemine kavuşmaktadır. Özellikle şiir ve hikâye türlerinde Doğu mirasının Batı edebiyat ve kültürünü ne denli beslediği konusunda Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet, sembolik bir değere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Leylâ ve Mecnûn, Romeo ve Juliet, Fuzûlî, Shakespeare*

Comparison on Fuzuli's Mathnawi of Leyla and Mecnun and Shakespeare's Tragedy of Romeo and Juliet in Terms of Narration Elements

Abstract

Fuzuli's masnavi *Leyla and Mecnun* and Shakespeare's *Romeo and Juliet* tragedy are the most popular and well-known stories among the tragic love stories of the East and the West. Although the types and writing purposes of the works are different, it is seen that there are important similarities and parallels between the two works when analyzed in terms of narrative elements such as plot, characters, time and space. In the treatment of the themes of the beginning of love, sociocultural pressures and obstacles, separation and death, there is also the existence of a strong fiction that seems to come from a common source as well as the artistic genius of Fuzuli and Shakespeare. Writers such as Süleyman Tevfik, Âgâh Sırrı Levend and Ali Asgar Hikmet have previously drawn attention to the strong similarities based on fiction, theme, emotion and discourse between the narratives of Leya and Mecnun and Romeo and Juliet, which have various versions in Eastern and Western literatures, but the fiction of the two works, has not been comparatively studied. In this study, the similarities in need of explanation between the stories of Leyla and Mecnun and Romeo and Juliet, which have become the symbols of love in the East and the West, are examined comparatively through the works of Fuzuli and Shakespeare, which are the most beautiful versions of these stories. It has been determined that the similarities are too intense to be explained by chance. When the relations between the two works are evaluated together with the historical ties between the Eastern and Western literatures and the interactions that occurred in different periods, they gain a realistic ground. Leyla and Mecnun and Romeo and Juliet have a symbolic value, especially in poetry and story genres, in terms of how much the Eastern heritage feeds the Western literature and culture.

Keywords: *Leyla and Mecnun, Romeo and Juliet, Fuzuli, Shakespeare*

Giriş

Şark edebiyatında çok sevilen ve yaygın olarak bilinen Leylâ ve Mecnûn hikâyesi ile Batı edebiyatının en sevilen aşk hikâyelerinden biri olan Romeo ve Juliet arasında dil, coğrafya, kültür, edebi tür ve biçim gibi konularda önemli farklılıklar bulunmakla birlikte iki eserin en güçlü yanları olan kurgu, duygu ve söyleyiş açısından tesadüfle açıklanması oldukça güç benzerlik ve ortaklıklar bulunmaktadır. Daha önce Süleyman Nazif, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ali Asgar Hekmat gibi yazarlar, bu iki hikâyenin kurgusu ve temsil gücü arasındaki benzerliğe dikkat çekmişlerdir¹ (Gür 2020: 284; Hekmat 1393 H.; Tanpınar 2016: 143). Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki serüvenini inceleyen Âgâh Sırrı Levend, bu hikâyenin Haçlı Seferleri sırasında Batı'ya taşındığını, Romeo-Juliet, Aucassin-Nicolette, Floire-Blancheflor, Tristan-İsolde gibi ikili aşk hikâyelerine kaynaklık ettiğini öne sürmüştür (Levend 1959: viii).

Doğuda ve Batıda farklı dillerde çok çeşitli versiyonları yazılan Leylâ-Mecnûn ve Romeo-Juliet öyküleri arasında, Mehmed Fuzûlî (öl. 1556) ile William Shakespeare'in (öl. 1616) versiyonları, tesir ve yaygınlık bakımından bu hikâyelerin en seçkin örnekleridir. Fuzûlî ve Shakespeare'in kendi versiyonlarını yazmadan önce hikâyelerin farklı dillerdeki diğer versiyonlarından bazılarını okudukları, bazılarında da en azından haberdar oldukları bilinmektedir. Doğu'nun ve Batı'nın iki büyük şairi, bu hikâyelerin önceki versiyonlarından yararlanarak son derece lirik bir üslupla şairlik yeteneklerini ortaya koymuşlardır.

Karşılaştırmalı incelememizde ele aldığımız *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet*, konu, tür, nazım şekli gibi pek çok açıdan "orijinal" olmayıp belli bir seriye dahildirler. Ancak iki eser de şairlerinin sanatsal dehaları sayesinde dahil oldukları serinin en başarılı ve en çok bilinen versiyonları olmuşlardır. Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'u, 16. yüzyıl Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bir hikâye anlatmak için en sık kullanılan mesnevi² nazım şekliyle yazılmıştır, ancak bu manzum hikâyenin hangi edebi tür kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği konusu tartışmalıdır³.

Shakespeare'in *lyrical period* (lirik dönem) denilen ilk dönemlerine ait olan *Romeo ve Juliet*'in olay örgüsündeki bazı özellikler, eserin *trajedi* sayılmasına engel teşkil etmektedir. *Romeo ve Juliet*'te düğüm bölümünde yaşanan olaylar, trajedilerde olduğu gibi kişilerin karakterlerindeki zaafardan kaynaklanan çatışmaların değil, daha çok kaderin ve talihsizliğin rol oynadığı olaylardır. Çözüm kısmında da düğüm bölümüne uygun bir şekilde yine kaderin ve talihsizliğin rol oynadığı görülür. Ayrıca eserde henüz olgunlaşmamış ölçüsü olmayan şiirsel bir dil görülmektedir. Halio, Shakespeare'in bu eserinde lirik dil anlamında kendine herhangi bir sınır

¹ İranlı devlet adamı ve şair Ali Asgar Hikmet (öl. 1980), *Dü-şâh-kâre Edebiyatê Cihân Romeo vü Juliet Leylî vü Mecnûn* adlı Farsça eserinde Nizâmî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'uyla Shakespeare'in *Romeo ve Juliet*'ini mukayese etmiştir. Batı'da Firdevsî bilgini olarak tanınan Jerome Clinton, Hikmet'in çalışmasını değerlendirdiği eleştirel yazısında farklı yönleri olmakla birlikte bu iki öyküyü karşılaştırmanın oldukça mantıklı olduğunu söylemiştir (Clinton 2000: 15).

² İran edebiyatında bu nazım şekli başlangıçta destansı konuların işlenmesinde kullanılmış, zamanla bir nazım şekli olmanın ötesine geçmiş, tasavvufi eserler, aşk ve macera hikâyeleri gibi pek çok türde eser mesnevi şeklinde kaleme alınmıştır. Türk edebiyatına İranlılar vesilesiyle geçen mesnevi tarzında 11-19. yüzyıllar arasında sayısız eser verilmiştir (Ünver 2011: 430).

³ Fuad Köprülü'nün "İran romanları" tabiri ettiği, konusu itibarıyla "aşk ve macera romanları" diyebileceğimiz mesnevilerin edebi bir tür şeklinde adlandırılması bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Holbrook, *Hüsn ü Aşk* üzerinden mesnevi şiirinin poetikasını ele aldığı eserinde, bunu bir problem olarak görmeyen Osmanlı edebiyat eleştirmenlerini eleştirir. Divan şiiri geleneğinde büyük bir yer işgal eden; epik, tarihsel anlatı, risâle, kişisel anlatı, romans vb. pek çok biçimde yazılan mesnevileri kategorize etmek için kullanılan *romantik*, *alegorik* gibi adlandırmaların 19. yüzyılda Fransızcadan alındığını söyler (Holbrook 2008: 24).

koymadığını, ancak olgunlaştığı görülen son dönem eserlerinde şiirsel dilin eserin geneline yayıldığını ve *Romeo ve Juliet*'teki kadar göze batmadığını belirtir (Halio 1998: 14). Yirminci yüzyılda Bradley, Charlton, Traversi gibi bazı eleştirmenler de eserdeki bu olgunlaşmamış lirik dil nedeniyle *Romeo ve Juliet*'i acemice bir eser olarak görürler. Shakespeare'in *Hamlet*, *Macbeth*, *Kral Lear* gibi trajedileri kadar iyi işlenmemiş olduğunu söylerler, ancak bu trajedilerin hiçbiri *Romeo ve Juliet* kadar etkili olamamıştır (Watts 2000: 9).

Leylâ ve Mecnûn ile *Romeo ve Juliet* öykülerinin Doğu ve Batı edebiyatlarındaki derin tesirinde, şairlerinin lirik dili ve sanat kudreti kadar güçlü bir kurgunun varlığı da önemli bir role sahiptir. Bu çalışmada söz konusu iki kurgu (*fiction*), olay örgüsü, karakterler, zaman ve mekân gibi tahkiye unsurları bakımından karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu iki öykü, doktora tezimizde Fuzûlî ve Shakespeare'in versiyonları üzerinden tüm yönleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir⁴. Nizâmî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisiyle Shakespeare'in *Romeo ve Juliet*'inin karşılaştırıldığı bazı Farsça çalışmalar⁵; *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet*'i mukayese eden çeşitli makaleler⁶ de kaynakçada görülebilir.

1. Olay Örgüsü

Trajedi, kurgu ve şiir, kadim zamanlardan beri insanları kendi gerçekliğinden uzaklaştırıp onları rahatlatan en temel sanat türleridir. Aynı zamanda insanın hayata başkalarının gözünden de bakabilmesini sağlayan bu türler, Aristoteles'in *katharsis* dediği, insanı ruhsal olarak "arındırma" işlevine de sahiptir. *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet* hikâyelerinin dünya edebiyatı tarihindeki tartışılmaz yeri, Fuzûlî ve Shakespeare'in sanatsal yeteneklerinin yanında bu eserlerde trajedi, kurgu ve şiirin başarılı bir şekilde bir araya gelmiş olmasıyla da ilgilidir.

Trajik öykülerde bir eserin niteliğini belirleyen temel öğeler, olay örgüsü, karakterler, dilin şiirsel kullanımı ve düşüncedir. Bu temel unsurlardan en önemlisi hikâyenin olay örgüsüdür. Aristoteles'e göre bir şairin veya ozanın yetkinliği olay örgüsüyle belli olur. Her trajik öyküde olayların karmaşıklaştığı bir *düğüm* ve çoğunlukla olumsuz bir şekilde sona erdiği bir *çözüm* bölümü bulunur. Farklı hikâyelerin aynı kaynaktan gelip gelmediğini anlamının en adil yolu *düğüm* ve *çözüm* arasındaki benzerliği incelemektir (Aristoteles 2016: 52).

Leylâ ve Mecnûn ile *Romeo ve Juliet*'te ana karakterler arasında başlayan aşkın engellenmesi için aslında önemli bir neden yoktur. Gençler hem yaş olarak hem sosyal statü olarak hem de kültürel olarak birbirlerine gayet uygundurlar. Nitekim başlangıçta ailelerin erkek kahramana karşı tavırları tamamen olumsuz değildir. *Leylâ*'nın babası, *Kays*'in davranışlarına çekidüzen vermesi koşuluyla kızını ona vereceğine dair söz verir (Doğan 2008: 204). *Juliet*'in babası, iki aile arasındaki kadim düşmanlığa rağmen *Romeo*'dan övgüyle söz eder ve yeğeninin onu küçük düşürmesine engel olur (Nutku 2017a: 30). Ancak iki eserde de sıklıkla vurgulandığı üzere talih

⁴ AKCAN, Sacide (2021), *Aşkın Doğusu ve Batısı: Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, İstanbul: Kesit Yayınları.

⁵ HEKMAT, Ali Asgar (1391 H.), *Du Şâhkâre Edebiyaté Cihân: Romeo ve Juliet William Shakespeare u Leylî ve Mecnûn Nizâmî Ganjavi*, Tahran: İntişarat-ı Agah; MUMTAHİN, Mehdi, MELİHİZADE, Tahire, (1391 H.), "Sençeş-i Aşk der Du Şifteh-i Aşk-i Leylâ ve Mecnûn-i Nizâmî ve Romeo ve Juliet-i Şekspir", *Faslname-i Mutalaat-i Edebiyat-i Tatbikî*, 25-50.

⁶ ULU, Ayşe (2014), "Aşkın Doğu ve Batı Yansımaları Olarak Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* ve Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* Adlı Eserlerinin Mukayesesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 3, 127-145; AVCI, Nilay (2016), "Forbidden Love of Shakespeare's Romeo and Juliet and Fuzûlî's Layla and Majnun", *International Journal of Literature and Arts*, Cilt 4, s. 1-4; BOUZAIN, Abdelaziz (2017), "Qays and Layla" Versus "Romeo and Juliet": A Comparative Study", Morocco: Moulay Ismail University.

âşıklardan yana değildir; felek onların beklentilerinin tersine dönmüştür. İki hikâyede düğüm bölümünü meydana getiren olaylar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Akcan 2021: 100):

Tablo 1: Düğüm Bölümünü Oluşturan Olay Halkaları

Leylâ ve Mecnûn	Romeo ve Juliet
Dedikodular ve deli damgası	Aileler arasındaki düşmanlık
İbni Selâm'ın talebi	Kont Paris'in talebi
Savaş	Savaş
Gurbet	Sürgün
İbni Selâm'la evlilik	Kont Paris'le evlilik
Aşkın dönüşümü, ermişlik	Veba, kader

Romeo ve Juliet'te aileler arasındaki düşmanlık âşıklar arasında önemli bir engel değilken aile üyelerinin Romeo'ya karşı olumsuz tavır ve söylemleri düşmanlığın pekişmesine ve nihayet iki ailenin gençleri arasında savaş çıkmasına neden olur. *Leylâ ve Mecnûn*'da ise Kays, dedikodular yüzünden Leylâ'dan uzaklaşınca bunalıma girer ve ayrılık acısını gizleyemediği için insanların kınamasına maruz kalır. Bu durum onun geçirdiği buhranı daha da artırır ve Kays, yaşadığı çevreyi terk etmek zorunda kalır. Kays'ın gidişini "gurbet" kavramıyla ifade etsek de bu gönüllü bir gidiş değildir; o, Leylâ'nın yaşadığı çevreden sürülmüştür. Mecnûn diye anılan Kays, aşkı için Leylâ'nın ailesiyle savaşmak zorunda kalır. Her iki hikâyede de çözüm bölümünde kahramanların sevgili olmadan yaşamayı reddettikleri ve arzuladıkları ölüme kendi çabalarıyla kavuştukları görülür.

Şimdi iki eserin kurgusu arasında tespit ettiğimiz ortak noktalara daha detaylı bir şekilde bakacağız. Türü gereği *Leylâ ve Mecnûn*, *Romeo ve Juliet*'ten çok daha hacimli bir eser olsa da hikâyelerin kurgusuna ve olay halkalarına bakıldığında belirgin bir paralellik ve benzerlik görülebilmektedir. İki eserin kurgusu arasındaki ortak noktalar şu şekilde sıralanabilir:

- Her biri tek çocuk sahibi olan varlıklı, soylu ve seçkin dört (ikişer) aile;
- Erkek kahramanın aşk ve güzellik tutkusu;
- 10-15 yaşlarındaki ana karakterlerin kalabalık bir ortamda ve ilk görüşte başlayan aşkları;
- Ailevi nedenlerle âşıkların birbirinden uzak durmak zorunda kalması;
- İki eserde de savaşın meydan okuyan bir mektupla başlaması;
- Savaş sonrası aileler arasındaki düşmanlığın/anlaşmazlığın artması;
- Erkek kahraman için tasarlanan ancak gerçekleşmeyen suikast planı;
- Erkek kahramanın yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalması;
- Zengin, soylu ve saf bir adamın kadın karaktere talip olması;
- Kadın karakterin talibiyle evlenmeyi kabul etmek zorunda kalması;
- Kadın karakterin tüm zorluklara rağmen aşkına sadık kalması;
- Damadın hiç haberdar olmadığı bu gizli aşk yüzünden ölmesi;
- Erkek kahramanların ebeveyninden birinin kederinden ölmesi (Mecnûn'un babası, Romeo'nun annesi)

- n) Kadın karakterin ölümü;
- o) Ölüm haberini alan erkek karakterin, sevgilisinin mezarı başında ölmesi;
- p) Âşıkları cennette buluşturan rüya (Romeo ve Juliet'te bu rüyayı Romeo görür; Leylâ ve Mecnûn'da ise Zeyd görür).

Yukarıda sıralanan ortak noktaların her iki eserde ne şekilde yer aldığı aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak görülebilir (Akcan 2021: 92):

Tablo 1: Hikâyelerin Kurgusundaki Benzerlikler

Leylâ ve Mecnûn	Romeo ve Juliet
Leylâ ve Mecnûn okulda tanışır.	Romeo ve Juliet baloda tanışır.
Görür görmez âşık olurlar.	Görür görmez âşık olurlar.
Âşıklar beş kez karşılaşır.	Âşıklar beş kez karşılaşır.
Leylâ âşık olduğunu gizlemek zorundadır.	Juliet âşık olduğunu gizlemek zorundadır.
İbni Selâm Leylâ'ya talip olur.	Kont Paris Juliet'e talip olur.
Leylâ'nın isminin daha fazla dile düşmemesi için aile bu talebi severek kabul eder.	Juliet'in psikolojik çöküntü yaşamasından korkan aile bu talebe çok sevinir.
Mecnûn, Leylâ'nın kabilesiyle savaşa girer ve kabile yenilir.	Romeo, Juliet'in akrabasıyla savaşır ve onu öldürür.
Leylâ'nın babası, savaşta ağır zayıat vermelerine neden olan Mecnûn'u öldürtmeyi planlar.	Juliet'in annesi, yeğeni Tybalt'ın ölümünden sorumlu olan Romeo'yu öldürtmeyi planlar.
Mecnûn çöle döner.	Romeo sürgüne gönderilir.
Leylâ kendisine sorulmadan İbni Selâm'la evlendirilir.	Juliet kendisine sorulmadan Paris'le evlenmeye mecbur bırakılır.
Leylâ evlilik bağının gerçekleşmemesi için İbni Selâm'a bir hikâye uydurur.	Juliet, bu evlilik bağının gerçekleşmemesi için hileli bir oyun oynar.
Zeyd Mecnûn'a Leylâ'nın düğün ve ölüm haberlerini ulaştırır.	Balthasar Romeo'ya Juliet'in düğün ve ölüm haberlerini ulaştırır.
Mecnûn Zeyd'den getirdiği kötü haberin günahına karşı bir sevap kazanmasını ve onu Leylâ'nın mezarına götürmesini ister.	Romeo Balthasar'dan kendisine bir iyilik yapıp onu Juliet'in mezarına götürmesini ister.
Mecnûn, Leylâ'nın mezarının başında yaşamına son verir.	Romeo Juliet'in mezarı başında hayatına son verir.

Trajik bir sonla biten aşk hikâyelerinin kurgusunda aşkın başlaması, âşıkların kavuşmasının önündeki engeller, ayrılık ve ölüm gibi olayların işleniş biçimi oldukça önemlidir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Fuzûlî ve Shakespeare'in eserlerinde bu bölümlerin işlenişinde önemli benzerlikler bulunmaktadır.

Eserlerin çözüm bölümüne bakıldığında *Romeo ve Juliet*'te altı ölüm, *Leylâ ve Mecnûn*'da dört ölüm görülür. Bunlar, ana karakterler (âşıklar), kadın karakterlerin kocaları (İbni Selâm ve Kont Paris) ve erkek karakterlerin ebeveyninden birisidir (Mecnûn'un babası ve Romeo'nun annesi). *Romeo ve Juliet*'te Romeo'nun arkadaşı Mercutio ve Juliet'in kuzeni Tybalt iki aile arasında çıkan

kavgada ölümler, *Leylâ ve Mecnûn*'da Leylâ'nın kabilesinden ve Nevfel'in ordusundan onlarca kişinin öldüğü görülür. Bahsi geçen bu son ölümler, eserlerde meydana gelen savaşta vuku bulmuştur.

Aşağıdaki tabloda iki eserde meydana gelen ölümler ve bu ölümlerin nedenleri gösterilmiştir:

Tablo 3: Hikâyelerde Gerçekleşen Ölümler

<i>Romeo ve Juliet</i> (6 ölüm)	<i>Leylâ ve Mecnûn</i> (4 ölüm)
Mercutio (Tybalt öldürür)	Mecnûn'un babası (kederinden ölür)
Tybalt (Romeo öldürür)	İbni Selâm (kederinden ölür)
<i>Juliet</i> (sahte ölüm)	Leylâ (ölmeyi diler ve duası kabul edilir)
Romeo'nun annesi (kederinden ölür)	Mecnûn (ölmeyi diler ve duası kabul edilir)
Paris (Romeo öldürür)	
Romeo (intihar eder)	
Juliet (intihar eder)	

Mecnûn'un babasının ve Romeo'nun annesinin kederden öldüğü bildirilir. Juliet'in kocası Kont Paris, Romeo tarafından öldürülmüştür. Leylâ ve Juliet, Mecnûn ve Romeo gurbetteyken ölümler. Ölüm haberini alan erkek kahramanlar, sevgilinin mezarı başında hayatlarına son verirler. Leylâ ve Mecnûn'un ölümleri, tam yerinde ve zamanında ettikleri duanın kabul edilmesiyle gerçekleşmiş gibi anlatılır. Aslında adı teknik olarak intihar olmasa da ikisi için de ölüme gönüllü bir gidiş söz konusudur.

Görüldüğü gibi iki hikâyede aşkın başlaması, âşıklar arasında önemli bir engel söz konusu değilken araya erkek karakterin sorumlu tutulduğu ölümlerin girmesi, erkek karakter gurbetteyken kadın karakterin evlendirilmesi, kadın karakterin ölümünü haber alan erkek karakterin yaşamına son vermesi gibi önemli olay halkalarının ortak olduğu görülmektedir.

2. Karakterler

Karşılaştırmalı olarak incelenen *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet*, türleri itibariyle gerçek anlamda bir "karakter" yaratımı için gerekli koşullara sahip değildirler. İki eserdeki karakterler hakkında yapılan yorumlar, daha çok onların olaylar karşısındaki tavırlarına ve söyledikleri sözlere dayanmaktadır. Mesnevilerde genel itibariyle karakterlerin iç dünyasını yansıtan tahlillere rastlanmaz. Karakterler, hislerini daha çok insan dışındaki çeşitli varlıklara seslenerek ifade ederler (Ünver 2011: 455). *Leylâ ve Mecnûn*'da da ayrıntılı karakter tahlillerine rastlanmaz. Karakterlerin fiziksel özellikleri, dönemin sanat anlayışını yansıtan kalıp ifadelerle tasvir edilir. Zaman zaman kahramanların içine düştükleri çelişkili durumlar, kahramanların ağzıyla betimlenir, ancak bu ifadeler kahramanın karakter özelliklerini anlamaya yetecek ölçüde değildir. Karakterlerin sunulma biçimlerine ve olaylar karşısında takındıkları tavırlara bakıldığında büyük dalgalanmalar göze çarpar. Bu durum, eserde zaman zaman masalsi bir atmosfer yaratır. Mesela haşin, korkusuz, kudretli bir komutan olarak tarif edilen Nevfel, kontrol edemediği bir durumla karşılaştığında son derece munis, hassas bir karaktere dönüşür. Aynı şekilde kudretli, yetkin ve yiğit biri olarak tarif edilen İbni Selâm, kontrol edemediği bir durumla karşılaşır ve son derece mütevekkil, saf, ve zayıf bir adama dönüşür (Güler 1999: 101).

Romeo ve Juliet'te soylu ve zengin aile bireyleri, saray adamı, din adamları, hizmetliler, yoksul insanlar vs. gibi sosyal sınıf açısından çok çeşitli karakterler bulunmaktadır. Shakespeare'in diğer eserlerinde seçtiği karakterler çoğunlukla krallardan ve prenslerden oluşur. *Romeo ve Juliet*, bu anlamda farklı bir eserdir (Halio 1998: 31). Rönesans döneminin sanat anlayışına uygun olarak, *Romeo ve Juliet*'teki karakterlerde uyum, denge ve simetri olduğu görülür. Karakterler, mekânîk bir anlayışla oranlanmıştır; Romeo, Kont Paris ve Mercuito ile; Tybalt, Benvolio ile; Juliet, annesi, dadısı ve Rosaline ile dengelenir. Romeo'nun tutkusu ve çılgınlıkları, Paris'in mesafeli ve kibar aşkı ile; Romeo'nun uçarı halleri, Rahip Lawrence'in sakin ve bilge tavırlarıyla oranlanır (Nutku 2017b: vi).

Leylâ ve Mecnûn ile *Romeo ve Juliet*'in şahıs kadrosunda, kadın kahraman, kadın ve erkek kahramanın anneleri ve bir dadı olmak üzere dörder kadın karakter bulunmaktadır. Kays'ın küçük bir çocukken güzelliğine tutulduğu kız ve Romeo'nun karşılıksız aşkı Rosaline, hikâyede bir karakter olarak yer almazlar. Bu kızların hikâyedeki varlığı gereksiz değildir elbette; ikisi de erkek karakterin güzelliğe ve aşka meyilli tabiatlarını, esas meselenin aşkın nesnesi olmadığını göstermek için vardır. Bunların dışında Leylâ'nın arkadaşları, düğünde Leylâ'yı süsleyen kuaför kadın ve dans eden kızlar *Leylâ ve Mecnûn*'daki dekor karakterlerdir. *Romeo ve Juliet*'te Capuletlerin balosuna katılan Juliet'in kuzenleri ve arkadaşları, eserde sadece Juliet'in güzelliğiyle kıyaslanmak üzere yer almışlardır.

Eserlerdeki erkek karakterler, başkahraman, başkahramanın ve sevgilisinin babaları, erkek karakterin destekçisi olan bilge bir lider (Lawrence ve Nevfel), erkek kahramanın arkadaşları ve sevgiliden haberler getiren uşak (Balthasar ve Zeyd) gibi karakterlerdir. Bunlardan başka sorumlu bir lider (Prens Escalus ve kabile reisi), yoksulluk yüzünden yanlış işler yapan dekor karakterler (*Leylâ ve Mecnûn*'da iki avcı ve ihtiyar dilenci; *Romeo ve Juliet*'te eczacı) bulunmaktadır. İki eserde de başkahraman, kalan tüm maddi varlığını yoksulluğun perişan ettiği bu insanlara verir.

İncelediğimiz eserlerin başkahramanları olan Mecnûn ve Romeo, ortaya çıktıkları ve yayıldıkları kültürel gelenek içinde birer simge haline gelmişlerdir. *Mecnûn* adı, İslam edebiyatında âşıklığın sembolü olurken; Batı dünyasında da *Romeo* âşıklığın sembolüdür (Hekmat 1393 H: 181). İkisi de ruhsal anlamda oldukça hassas, güzellik karşısında dizlerinin bağı çözülen, aşkı en yoğun ve tutkulu haliyle yaşayan, aşktan beklediğini bulamayınca kimseyle konuşmayıp içine kapanan ve doğaya sığınan, sevmeye ve acı çekmeye karşı son derece duyarlı karakterlerdir. Dünyaya sevmek ve acı çekmek için gelmiş gibidirler. Bazen sönük yıldızlarına karşı isyan içinde görünseler de kadere karşı teslimiyetçi ve mütevekkildirler.

Leylâ ve Juliet, akranları olan diğer kızlardan farklıdır. Erkek egemen bir düzenin katı koşulları, onların içinde uyanan aşka ve tutkuya engel olamaz. İmkânları çok sınırlı olsa da aşklarına sadık kalırlar. Sevgiliye kavuşmanın imkânsız görüldüğü zamanlarda bile bir başkasını sevmeyi düşünmezler. Ailenin ve toplumun kendilerine uygun gördüğü ve her anlamda ideal görünen taliplerine karşı hiçbir sempati duymaz, aksine onlardan nefret ederler. Çünkü zihinleri ve gönülleri tamamen sevgiliye odaklanmıştır. Mecnûn ve Romeo'yla kıyaslandığında Leylâ ve Juliet'in daha cesur ve gözükara oldukları görülür. Ne Leylâ söylentileri umursar ne Juliet aileler arasındaki düşmanlığı önemser. İkisi için de en büyük değer aşktır.

İbni Selâm ve Kont Paris karakterleri arasında da önemli benzerlikler bulunmaktadır. Son derece ideal bir erkek olarak tanıtılan bu koca adayları, kadın kahramanın yalnızca güzelliğine vurulmuş, sosyal statülerine güvenerek elde etmek istedikleri kızın gönlünü almaya gerek

duymadan direkt olarak kızın babasından talepte bulunmuşlardır. Kızların son derece gönülsüz olması onlara bir sorun gibi görünmemiş, kızları elde etmek için aceleci davranmışlardır. Karşılık beklemeden kendi kendine gelin-güvey olan bu damatlar, yanı başlarındaki büyük aşkı fark edemeyecek kadar kendi isteklerine odaklanmış kişiliklerdir. Öyle ki eşlerine kavuşmalarına engel olan bu aşktan haberleri olmaksızın ölürlür.

Esasında İbni Selâm'ın yaşadığı trajediden ne Leylâ ne de Mecnûn sorumludur. O da tıpkı Leylâ ve Mecnûn gibi kaderinin kurbanı olmuştur (Alemdaroğlu 2008: 159). Paris'in yaşadığı trajedi de yine talihiyle ilgilidir. O da Romeo ve Juliet gibi kaderin kurbanı olmuştur. Bu mutlu ve parlak genç, olduğundan daha mutlu olmayı umarken büyük bir trajedinin ortasında kalmış, hayatını Juliet'le güzelleştirmek isterken ölümün çirkin yüzüyle tanışmıştır. İbni Selâm ve Kont Paris, bu aşk davasında hayatlarını kaybederek âşıkların sempatisini ve hürmetini kazanmışlardır.

Âşıkların ebeveynlerine bakıldığında babaların etkin rollerine karşın annelerin yalnızca verilen kararların uygulayıcısı oldukları görülür. Erkek kahramanların anneleri hikâyenin içinde pek görülmez. Babalarsa daima oğlunun haline üzülen ve onu anlamaya çalışan olumlu bir karakter olarak görülür. Kadın kahramanların babaları son derece katı ve kızlarına karşı mesafelidir. İtiraz kabul etmeyen ve kızının ne istediğini sormayan otoriter karakterlerdir. Anneleriye kızlarının hayatı konusunda karar verme yetkisi bulunmayan, yalnızca kocalarının kararlarını destekleyen, kızlarını babalarının otoritesiyle korkutan ve onlarla sağlıklı bir iletişimi olmayan karakterlerdir. Eserlerde yalnızca Mecnûn'un ve Juliet'in dadılarından söz edilmiştir. Mecnûn'un dadısı onu okul çağına kadar besleyip büyüten, eğilimlerini ilk fark eden kişidir. Juliet'in dadısı onu emzirip büyüten ve onlarla birlikte yaşayan, Juliet'in sırlarını paylaşan ve ona annesinden daha yakın bir kişiliktir.

Âşıkların aleyhine olan koşullara karşın onları destekleyen Rahip Lawrence karakteri ile Nevfel karakteri arasında da benzerlikler görülür. İkisi de bilge ve saygı duyulan karakterlerdir. Mecnûn'un ve Romeo'nun haline üzüldüklerinden ve aşklarının karşılıklı olduğunu bildiklerinden, önemli riskler alarak onlara yardımcı olmaya çalışırlar. Tüm iyi niyetlerine karşın kader onların aleyhinedir; bu nedenle sonuçları ağır olan ve sonradan çok pişman olacakları önemli hatalar yaparlar.

Aşağıdaki tabloda *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet*'te yer alan karakterler, ana karakterlerle ilişkileri bakımından ve birbirlerine karşılık gelecek şekilde listelenmiştir. Bunların dışında Mecnûn'un dadısı, Prens Escalus, Leylâ'nın kabilesinin reisi gibi karakterler ile *Koro ve Tamamî-i Sühân* denilen ve hikâyenin belli yerlerinde anlatıcı görevi gören soyut karakterler de bulunmaktadır.

Tablo 3: Ana Karakterlerle İlişkili Diğer Karakterler

Mecnûn	Romeo	Leylâ	Juliet
Mülevvah el-Âmirî ⁷	Lord Montague	Mehdî el-Âmirî	Lord Capulet
Mecnûn'un annesi	Lady Montague	Leylâ'nın annesi	Lady Capulet
Mecnûn'un arkadaşları	Benvolio, Mercutio	Leylâ'nın arkadaşları	Dadı

⁷ Mecnûn'un babası *Leylâ ve Mecnûn*'da "*Hayl-i Arabda bir cevân-merd*" olarak tanıtılır; Arap kaynaklarında Mecnûn'un babası Mülevvah Âmirî, Leylâ'nın babası Mehdî Âmirî olarak geçer (Doğan 2008: 108).

Nevfel	Rahip Lawrence	İbni Selâm	Kont Paris
Zeyd	Balthasar	Leylâ'nın kabilesi	Tybalt ⁸
Avcı ve İhtiyar	Eczacı		

3. Zaman ve Mekân

Leylâ ve Mecnûn ile *Romeo ve Juliet*, zaman unsuru bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Sahnelenmek üzere kaleme alınan bir tiyatro eserinde gerçeklik duygusunun kaybolmaması için olayların peş peşe olması gerekliliğine karşın uzun anlatılar için seçilen mesnevi formunda olaylar genellikle belirsiz zamanlarda başlayıp belirsiz zamanlarda sona erer.

İki saatlik bir sahne performansı için yazılan *Romeo ve Juliet*'te tüm olaylar yaklaşık dört gün içinde gerçekleşir. Trajik olayların gerçekleştiği zaman kırk iki saate sığdırılmıştır (Nutku 2017b: vii). 13-14 yaşlarında olduğunu bildiğimiz *Romeo ve Juliet*, haziran-temmuz aylarından birinde bir pazartesi gecesini gerçekleştiren Capuletlerin balosunda birbirlerine âşık olurlar. Ertesi gün sabah saatlerinde gizlice nikâh törenleri gerçekleşir. Aynı gün öğle vakti cinayetler işlenir ve *Romeo*'ya sürgün cezası verilir. Aynı gece *Romeo* şehirden ayrılmadan önce *Juliet*'le ilk ve tek geceyi geçirir. Çarşamba günü *Juliet* ve *Paris*'in düğün hazırlıkları yapılır. Aynı gece *Juliet* hileli bir yolla intihar eder. Perşembe sabahı nikâh için kiliseye gitmeleri gerekirken *Juliet*'in defin törenini yapmak zorunda kalırlar. Düğün gününün gecesini *Juliet*'in mezarı başında önce *Romeo* intihar eder, ardından geçici ölüm uykusundan uyanan *Juliet* intihar eder.

Leylâ ve Mecnûn'da zaman kavramı kronolojik değildir. Mesnevilerde genellikle takvime bağlı zamana rastlanmaz. Olayların meydana geliş zamanı ifade edilirken ay, yıl, mevsim gibi genel ifadeler kullanılır. Zamanla ilgili bu muğlaklık nedeniyle mesnevilerde olayların başlangıcından sonuna kadar geçen süreyi tespit etmek oldukça zordur (Çetin 2007: 177). *Leylâ ve Mecnûn*'da zaman unsuru, karakterlerin ruh hallerini yansıtacak şekilde kurgulanmıştır. Âşıklar çiçeklerin açtığı, doğanın uyandığı bahar mevsiminde karşılaşır ve aşkı en hararetli biçimde hissederek. *Leylâ*'nın aşktan ümidini kestiği zaman güz mevsimidir. Ağaçların yaprakları tıpkı *Leylâ*'nın umutları gibi bir bir dökülür, tabiatın rengi *Leylâ*'nın benzi gibi sararıp solar. Âşıkların ömrü, tabiatın derin bir sessizliğe gömüldüğü kış mevsiminde sona erer (Doğan 2008: 251).

Âşıkların buluşması için en uygun zaman dilimi gece vaktidir. Zira yapay ışık imkânlarının sınırlı olduğu bir çağda, özellikle aşkı gizlemek zorunda olan âşıklar için en emin vakit karanlığın çöktüğü vakittir. *Romeo ve Juliet*'in bir araya geldiği dört zaman dilimi de gece vaktidir. *Leylâ ve Mecnûn*'da eve mahkûm olan *Leylâ*, *Mecnûn*'a duyduğu özlemi haykırmak için gece vaktini bekler. Herkes uykuya daldığında dışarı çıkıp derdini doğaya haykırır. Gecenin karanlığında çölde *Mecnûn*'u arar; bulduğunda ona vuslat teklif eder. İsmi "geceye özgü" (*Leylî*) anlamına gelen *Leylâ*'nın en özgür hissettiği vakitler karanlığın çöktüğü ve "gözlerin" onu gözetleyemediği vakitlerdir.

Mekân unsuru, bir hikâyenin anlatıldığı edebi türlerde olayları doğru yorumlamak ve kahramanların psikolojisini anlamak için tamamlayıcı bir unsurdur. *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet*'te mekân algısıyla ilgili bazı ortak özellikler incelendiğinde mekân algısının ana karakterlerin toplumsal cinsiyetlerine göre değişiklik gösterdiği, aynı zamanda Orta Çağdaki

⁸ Kadın kahramanın çatışılan ve yenilgiye uğratan tarafı olarak, tabloda *Leylâ*'nın kabilesine karşılık olarak gösterilmiştir.

sanat anlayışına uygun olarak âşık ve sevgili rolleri için farklılık gösterdiği; iki eserin de temellendiği âlem görüşüne göre mekânın sınırsız ve sonsuz olabildiği görülmektedir⁹.

Tipik bir Rönesans oyunu olan *Romeo ve Juliet*'teki mekân düzenine bakıldığında, dönemin sanat eserlerinde görülen geometrik oranlamanın yansımaları görülür; olaylar, çoğunlukla Verona surları içinde geçer ve şehrin alanları, sokakları, evleri ve bahçeleri, İtalyan ressamların resimlerinde görülen geometrik orantılar gibi ölçülüdür (Nutku 2017b: vi). *Leylâ ve Mecnûn*'da mekânsal kurgu, iç ve dış mekânlardan oluşan ikili bir yapıyla sınırlandırılmıştır. Mekânın bu şekilde kurgulanması (*choronotope*) hikâyedeki lirizmi önemli ölçüde arttırmaktadır (Kalpaklı ve Andrews 2000: 43).

İncelediğimiz eserlerde mekân unsuru, coğrafi mekânlar, dinî mekânlar, içsel ve dışsal mekânlar olarak sınıflandırma yapmaya uygundur. Coğrafi mekânlar olarak *Romeo ve Juliet*'te İtalya'nın Verona ve Mantua şehirlerinin, *Leylâ ve Mecnûn*'da Irak'ın Bağdat ve Basra şehirlerinin isimleri geçmektedir. *Leylâ ve Mecnûn*'da coğrafi mekân olarak karşılığı bulunan yerlerden biri de Kâbe'dir. *Leylâ ve Mecnûn*'da dinî mekân olarak yalnızca Kâbe'nin adı geçer. Kâbe dışında herhangi bir mabed adı geçmez. *Romeo ve Juliet*'te dinî bir mekân olarak kilise, etkin bir rolü olan önemli bir mekândır. Bireyler orada günahlarını itiraf ederler. Nikâh, düğün ve cenaze merasimleri orada gerçekleşir. Romeo ve Juliet dara düştüklerinde soluğu kilisede alırlar.

Mekânları içsel ve dışsal olarak ele aldığımızda kadın karakterlerin içsel mekânlarla, erkek karakterlerin dışsal mekânlarla özdeşleştiği görülür. *Romeo ve Juliet*'te Romeo'nun görüldüğü yerler şehrin batısındaki ormanlık alan, Verona'nın meydan ve sokakları, kilise, Mantua gibi dışsal mekânlardır. Buna karşılık Juliet'in ev dışında görüldüğü tek yer kilisedir ve oraya da ailesinin bilgisi ve izni dâhilinde gidebilir. *Leylâ ve Mecnûn*'da Mecnûn okulda, şehrin sokaklarında, çölde, Kâbe'de ve yollardadır. Leylâ ise okuldan sonra evine, hatta odasına kapanmak zorunda bırakılır. Zaman zaman arkadaşlarıyla veya yalnız başına dışarıya çıkabilmesine rağmen daha çok babasının ve kocasının evine aittir. Kocasını öldükten sonra baba evine geri döner. Çöldeki Mecnûn'u görmeye gitmesi de ailesiyle göç yolundayken gece karanlığında kaybolup yolunu şaşırmasıyla tesadüfen olmuş gibi anlatılır.

Mekânları Orta Çağ'ın klasik âşık ve sevgili anlayışıyla ele aldığımızda sevgili pozisyonundaki kadın karakterlerin hem yaşarken hem de ölümlerinde sabit bir yere ait oldukları, âşık pozisyonundaki erkek karakterlerin bu mekânlara sonradan dâhil oldukları görülür. Olaylar genel olarak kadın kahramanın civarında gerçekleşir. Âşıkların ikisi de sevgiliyle buluşabilmek için iki kez sevgilinin kapısına giderler. Bu gidişlerde sevgiliyle buluşma gerçekleşirken dönemin sanat anlayışına uygun şekilde âşık ve sevgili arasındaki hiyerarşik ilişki gözetilir. Divan şiirinde *kûy-i yâr* denilen sevgilinin yaşadığı yer veya kapısının eşiği, sevgilinin yüceliğinin sergilendiği makamdır. Âşık bu makamda olmayı arzularak tevazu gösterir ve sevgiliye bağlılığını ilan eder. Sevgilinin bulunduğu yerin en aşağısını ifade eden eşik, âşık için ulaşılabilecek en yüksek makamdır (Eren 2010: 274).

İncelediğimiz eserlerde mekânların sosyo-kültürel ve psikolojik karşılıklarına da değinmek gerekir. Verona'nın zengin ve soylu aileleri Capulet ve Montague'ler, yüksek duvarlarla çevrelenen bahçeli büyük köşklere yaşarlar. Capuletlerin evinde şehrin seçkin insanların toplanıp eğlendiği geleneksel hale gelen şölenler düzenlenir. Romeo ve Juliet böyle bir baloda

⁹ *Leylâ ve Mecnûn* ile *Romeo ve Juliet*'in üretildiği Ortaçağ edebi atmosferinde din eksenli bir âlem anlayışı hâkimdir. Bu nedenle Ortaçağ Doğu ve Batı edebiyatlarında olayların geçtiği mekânlar dünyayla sınırlı değildir; cennet, cehennem, insan hayatına etki ettiği düşünülen güçlerin bulunduğu gökyüzü gibi fizik-ötesi mekânlara da işaret edilir (Çetin 2007: 175). Bu durum, kahramanların olayları algılamalarını ve karşılaştıkları güçlüklerle yaklaşım biçimlerini de etkiler.

tanışır. Romeo, yalnız kalmak istediği anlarda şehrin batısında bulunan ormanlık alanda vakit geçirir, sabahlara kadar orada gezer. *Leylâ ve Mecnûn*'da zengin beyler çadırlarda yaşarlar. Bir *buk*'ada karar kılmayı sevmez, zaman zaman göç ederek yer değiştirirler. Mekâna bağlılıkları yoktur. Bazen Basra'da bazen Bağdat'ta, su kenarlarına kurdukları kara çadırlarda yaşarlar¹⁰ (Doğan 2008: 109). Leylâ ile Mecnûn, kız çocuklarla erkek çocukların birlikte okudukları mektepte tanışır. Mecnûn, yaşadığı cemiyette dışlanınca kendini sahraya atar, bir başına çöllerde gezer. Aşağıdaki tablolarda âşıkların karşılaştıkları yerler ve eserlerde geçen mekânlar karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

Tablo 2: Âşıkların Karşılaştıkları Yerler

Leylâ ve Mecnûn	Romeo ve Juliet
Okul ¹¹	Juliet'in evi (Balo gecesi)
Kır (karşılaşma)	Juliet'in evi (Bahçe) (buluşma)
Leylâ'nın evinin önü (dilenci kılığında)	Kilise
Leylâ'nın evinin önü (kör kılığında)	Juliet'in evi (buluşma)
Çöl (karşılaşma)	
Leylâ'nın mezarı	Juliet'in mezarı

Tablo 3: Olayların Gerçekleştiği Mekânlar

Leylâ ve Mecnûn	Romeo ve Juliet
Çadır	Bahçeli büyük bir ev
Okul	Köşk (Balo)
Kırlar	Evin bahçesi
Kâbe	Kilise
Çöl	Ormanlık alan (koru)
Irak: Bağdat, Basra	İtalya: Verona, Mantua
Leylâ'nın mezarı	Juliet'in mezarı

¹⁰ Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'u yazarken örnek aldığı Nizâmî'nin eserinde, aslı bedevi Arap çöllerinde geçen hikâyedeki mekânlar Arap sahrasından ziyade İran bahçelerini andırır. Nizâmî'nin ve okurlarının kentselliği, bu hikâyedeki mekânların yeniden yorumlanmasını gerektirmiştir. Hikâyenin orijinalinde çölde veya çadırda tanışan Leylâ ile Mecnûn, Nizâmî'nin eserinde okulda tanışır. Beyler su kenarlarına çadır kurar; âşıklar yemyeşil kırlarda oldukça canlı ve renkli tabiat manzaraları içinde gezintilere çıkarlar (Dols 2013: 421).

¹¹ Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'unda kahramanlar arasında manevi erginliğe varan aşkın başlangıç yeri olarak "mekteb" in seçilmesi manidardır. İlmi/aklı temsil eden mektep, olgunlaşma yolunda ilk basamaktır; ancak manevi erginlik akılla ve ilimle değil, aşkla elde edilir. Nitekim kahramanların kişilik gelişimlerini içeren süreç, okul çağından sonra aşk yolunda yaşadıkları sınavlarla paralel biçimde ilerler. Mektebin ifade ettiği bir diğer gerçeklik, erginleşmeye götüren aşk yolunun ilimle/bilgiyle başladığıdır (Tökel 2011: 185).

Sonuç

Doğuda *aşk* dendiğinde akla Leylâ ve Mecnûn hikâyesi gelirken Batıda akla Romeo ve Juliet hikâyesi gelir. İki hikâyenin kahramanları olan Leylâ, Mecnûn, Romeo ve Juliet, âşıklığın simge isimleri olarak Doğu ve Batı edebiyatlarında tartışılmaz bir yere sahiptirler. İki hikâyenin bu derece sevilmesinin başlıca nedenleri arasında Fuzûlî ve Shakespeare'in sanatsal dehaları kadar güçlü bir kurgunun varlığı da önemli bir role sahiptir. Doğu ve Batı edebiyatlarında farklı şairler tarafından yazılmış çok sayıda versiyonları bulunan Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet hikâyeleri, Fuzûlî ve Shakespeare gibi iki büyük şairin kalemile trajik aşk öyküleri arasında üstün bir seviyeye ulaşmıştır. Farklı dillerde ve kültürlerde tekrar tekrar kaleme alınan Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet hikâyeleri arasında ilk anda dikkati çeken benzerlikler, hikâyelerin kurgusal yapıları incelendiğinde daha belirgin hale gelmektedir.

Tahkiyeli metinler, olay örgüsü, karakterler, zaman ve mekân öğeleri üstüne kurulur. Edebi metnin türü her zaman karakter yaratmaya elverişli olmayabilir, ancak olay örgüsü her zaman sağlam olmak zorundadır. Çünkü bir hikâyenin niteliğini belirleyen en önemli unsur olay örgüsüdür. Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet hikâyelerinin olay örgülerine bakıldığında iki hikâye arasındaki benzerliklerin tesadüfle açıklanamayacak denli yoğun olduğu görülür.

İki hikâyenin olay örgüsündeki serim, düğüm ve çözüm bölümleri incelendiğinde tespit edilen ortak özellikler şunlardır: Aynı sosyal statüye sahip ve aynı yaşlardaki gençler arasında kalabalık bir ortamda ilk görüşte başlayan aşk, sosyokültürel baskıların da etkisiyle gittikçe güçlenir. Erkek kahramanlar, sevgililerinin ailesinden kişilerle çatışmak zorunda kalır ve ölümler yaşanır. Araya kan girince aileler arasındaki anlaşmazlıklar daha da körüklenir ve erkek kahramanlar yaşadıkları çevreden ve sevgililerinden uzaklaşmak zorunda kalırlar. Zayıf bir umutla çaresizlik içinde sevgililerini bekleyen kadın kahramanlar, kendilerine danışılmaksızın babalarının kararıyla zengin ve soylu talipleriyle evlendirilirler. Kadın karakterlerin ikisi de bu evlilik karşısında teslim olmazlar. Çözüm bölümünde erkek kahramanlara sevgililerinin ölüm haberi verilir. Erkek kahramanlar sevgililerinin mezarı başında hayata veda ederler. İki çiftin de bir rüya vesilesiyle cennette buluştukları bildirilir.

Karşılaştırdığımız iki eserde ayrıntılı karakter tasvirlerine rastlanmaz. Eserlerin ana kahramanları olan Mecnûn ve Romeo güzelliğe tutkun, aşka ve acıya meyilli, aşk uğruna toplumsal değerlerden vazgeçen, gözyaşı dökken hassas ve coşkulu karakterlerdir. Leylâ ve Juliet ise toplumun kendilerine çizdiği sınırları kabullenmeyen, kadere ve güce teslim olmayan, aşkı ve tutkuyu her şeyin üstünde gören vefalı ve gözükkara kişiliklerdir. Âşıkların rakipleri olan İbni Selam ve Kont Paris, sosyal statülerine güvenerek beğendikleri kızların evlilik konusunda gönüllü olup olmadıklarıyla pek ilgilenmezler. Odaklandıkları tek şey, evlilik yoluyla kızlara sahip olmaktır. İkisi de yanibaşlarındaki büyük aşktan habersiz bir şekilde muratlarına ermeden ölürlər.

Ana karakterlerin ailelerine bakıldığında babaların etkin bir role sahip oldukları, annelerin ise kocaları tarafından alınan kararların uygulayıcısı oldukları görülür. Erkek kahramanların babaları, oğlunun mutluluğu için çabalayan olumlu bir role sahipken, kadın kahramanların babaları despot ve zorba karakterlerdir. Âşıkların destekleyicisi olan Nevfel ve Lawrence karakterlerinin ikisi de bilge ve saygın liderlerdir. Çaresiz durumdaki âşıklara yardımcı olabilmek için önemli riskler alır, ancak başarısız olurlar. İkisi de kontrol edemeyecekleri bir gücün varlığına teslim olur ve pişmanlıklarını dile getirirler.

İki saatlik bir sahne performansına uygun olarak yazılan *Romeo ve Juliet*'te olaylar belirli bir zaman aralığında ve peş peşe meydana gelir. Genellikle uzun anlatılar için tercih edilen

mesnevilerde zaman kavramı çoğunlukla belirsiz ve muğlaktır. İki eseri mekân unsuru bakımından değerlendirdiğimizde kadın karakterlerin içsel mekânlarla, erkek karakterlerin dışsal mekânlarla özdeşleştiği görülür. Olaylar, mekânsal olarak genellikle kadın kahramanın civarında gerçekleşir. Coğrafi karşılığı olan mekânlar *Romeo ve Juliet*'te İtalya'nın Verona ve Mantua şehirleri, *Leylâ ve Mecnûn*'da Irak'ın Bağdat ve Basra şehirleridir. Dini mekân olarak *Romeo ve Juliet*'te kilisenin etkin bir role sahip olduğu görülürken *Leylâ ve Mecnûn*'da dini mekân olarak yalnızca Kâbe'den söz edilmiştir. *Romeo ve Juliet*'te aristokrat sınıf yüksek duvarları olan bahçeli büyük köşklere yaşarken *Leylâ ve Mecnûn*'da zengin ve soylu beyler büyük çadırlarda yaşarlar. Mekâna bağlılıkları yoktur; bazen Basra'da bazen Bağdat'ta çadır kurarlar. Eserlerde erkek kahramanların ruh hallerine uygun mekânlar da görülmektedir. Mecnûn insanlardan kaçıp aşkını ve acısını özgürce yaşayabilmek için çöle ve yaban hayatına sığınır. Romeo, aşk acısını insanlarda uzak yaşayabilmek ve özgürce ağlayabilmek için kentin dışındaki ormanlık alana sığınır.

Türleri ve yazılış amaçları farklı olmakla birlikte, Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet hikâyelerinin kurgusal yapıları arasındaki benzerlik ve ortaklıklar, coğrafi ve kültürel mesafelere karşın bu metinler arasında güçlü bir tarihsel bağ olduğuna işaret etmektedir. Doğu'nun zengin kurgu ve şiir mirasının Batı edebiyatını tarih boyunca beslediği düşünüldüğünde iki öykünün aynı kaynaktan doğduğu fikri güçlenmektedir.

Kaynakça

- ABDELAZIZ, B. (2017). "Qays and Layla" Versus "Romeo and Juliet": A Comparative Study. Morocco: Moulay Ismail University.
- AKCAN, S. (2021). *Aşkın Doğusu ve Batısı: Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- ALEMDAROĞLU, S. (2008). *Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisinin Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARİSTOTELES. (2016). *Poetika*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- AVCI, N. (2016). Forbidden Love of Shakespeare's Romeo and Juliet and Fuzûlî's Layla and Majnun. *International Journal of Literature and Arts*, 1-4.
- CLINTON, J. W. (2000). A Comparison of Nizami's Layli and Majnun and Shakespeare's Romeo and Juliet. K. Talattof, & W. Clinton içinde, *The Poetry of Nizami Ganjavi Knowledge, Love and Rhetoric* (s. 14-28). New York: Palgrave Macmillan.
- ÇETİN, N. (2007). Aşk Mesnevilerinin Tahkiye Metni Olarak Kurgusal Yapısı. I. *Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu* (s. 159-180). içinde İstanbul: İBB Yayınları.
- DOĞAN, M. N. (2008). *Leyla ve Mecnun*. İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- DOLS, M. W. (2013). *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*. (D. G. Dinç, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınları.
- EREN, A. (2010). Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgili Eşiği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 272-285.
- GÜLER, Z. (1999). Leylâ ve Mecnûn'da Evlilik ve Aile Teması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 101-128.
- GÜR, M. (2020). *Süleyman Nazif*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- HALIO, J. L. (1998). *Romeo And Juliet A Guide To The Play*. London: Greenwood Press.
- HEKMAT, A. A. (1393 H.). *Du Şâhkârê Edebiyatê Cihân: Romeo ve Juliet William Shakespeare u Leylî ve Mecnûn Nizâmî Ganjavi*. Tahran: İntişarat-ı Agah.
- HOLBROOK, V. R. (2008). *Aşkın Okunmaz Kıyıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- KALPAKLI, M., & Andrews, W. G. (2000). Layla Grows Up: Nizami's Layla and Majnun "in The Turkish Manner". K. Talattof, & J. W. Clinton içinde, *The Poetry of Nizami Ganjavi: Knowledge, Love and Rhetoric* (s. 29-50). New York: Palgrave.
- LEVEND, A. S. (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikayesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- MUMTAHİN, M., & Melihizâde, T. (1391). Senceş-i Aşk der Du Şifteh-i Aşk-i Leylâ ve Mecnûn-i Nizâmî ve Romeo ve Juliet-i Şekspir. *Mutalaat-i Edebiyat-i Tatbikî*, 25-50.
- NUTKU, Ö. (2017 a). *Romeo ve Juliet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- NUTKU, Ö. (2017 b). Romeo ve Juliet Tragedyası Üzerine. W. Shakespeare içinde, *Romeo ve Juliet* (s. v-xiii). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2016). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TÖKEL, D. A. (2011). Bir Bildungsroman Olarak Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi. H. Koncu, & M. Çakır (Dü) içinde, *Bu Alâmet İle Bulur Beni Soran Fuzûlî Kitabı* (s. 179-192). İstanbul: Kesit Yayınları.
- ULU, A. (2014). Aşkın Doğu ve Batı Yansımaları Olarak Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun ve Shakespeare'in Romeo ve Juliet Adlı Eserlerinin Mukayesesi. *TEKE Dergisi*, 127-145.
- ÜNVER, İ. (2011). Mesnevî. *Türk Dili Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı* (s. 430-564). içinde Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- WATTS, C. (2000). Introduction. W. Shakespeare içinde, *Romeo and Juliet* (s. 9-21). Hertfordshire: Wordsworth Classics.